

עקרונות ומגמות בעיבוד מידע טקסטואלי סיפורי כפי שמשתקפים

בעיבודי אגדות אנדרסן בשפה העברית / שרית ילוב

תקציר

מחקר זה מבקש לגלות עקרונות ומגמות בעיבוד מידע טקסטואלי סיפורי – באמצעות השוואת עיבודים של טקסטים סיפוריים לטקסטים אשר שימשו להם מקור.

אם טקסט, באופן כללי, הוא אחד האמצעים הנפוצים להכלת מידע ולהעברתו מיוצר המידע למקבלו – הרי שטקסט סיפורי הוא פיסת מידע סגורה המבקשת לחקות את עולם המציאות ה"פתוח", באמצעות תיאור רצף של פעולות הדדיות בין דמויות בעלות מחשבה ורגש, אשר יגרום לנמעניו לחוש הזדהות עם תחושותיהן של הדמויות ו"לשקוע" בסיפור.

אנתרופולוגים מצביעים על יתרונה החברתי של הנטייה האנושית לספר סיפורים ולהאזין להם: זהו כלי עיקרי ללמוד על החיים החברתיים, לפתח מערכת יחסים עם פרטים אחרים בקבוצתו החברתית של אדם ולהפיץ מידע על תפקידיהם של חברי הקבוצה. פסיכולוגים, לעומתם, מצביעים על יתרונה של נטייה זו מבחינת היחיד: העולם הדמיוני משמש לו מרחב התנסות – מעין "סימולטור טיסה" – למיומנויות חברתיות חיוניות.

טקסטים המספרים סיפורים נבדלים ביניהם בדרגות המורכבות והמשמעות המובלעת בהם, כשבתחתית המידרג מצויים טקסטים מסוג סיפורי ילדים וסיפורי עם, המרוכזים סביב עלילה חסכנית, דייקנית ו"פרימיטיבית". אם טקסטים ספרותיים בעלי מעמד "קאנוני" מתאפיינים בדמויות אינדיבידואליות, ריאליסטיות ו"עגולות"; גיוון בדרכי האיפיון של דמויות ושל אירועים; מבנה חופשי ופתוח; עיצוב מחושב של אופי אקט התקשורת בין המספר לקורא (כלומר, נקודת התצפית של הדמות המספרת את סיפור העלילה); עיצוב מחושב של היחסים בין הכרונולוגיה של התרחשות האירועים בעולם המיוצג לבין הכרונולוגיה שבה הם נמסרים, ובין סדר סיפור האירועים בטקסט לבין סדר התרחשותם בעולם המיוצג; ועיצוב מחושב של סגנון הסיפור מבחינה לשונית – הרי שטקסטים סיפוריים מסוג סיפורי ילדים וסיפורי עם מתאפיינים בדמויות קיבוציות, סטראוטיפיות ו"שטוחות"; אחידות בדרכי האיפיון של דמויות ושל אירועים; מבנה סגור ותבנית; אחידות באופי אקט התקשורת בין המספר לקורא; זהות בין הכרונולוגיה של התרחשות האירועים בעולם המיוצג לבין הכרונולוגיה שבה הם נמסרים וזהות בין סדר סיפור האירועים בטקסט לבין סדר התרחשותם בעולם המיוצג; ושימוש חד-גוני בלשון.

עיבוד של טקסט בכלל, ושל טקסט סיפורי בפרט, הוא אחד מסוגי השינוי של מידע טקסטואלי אשר נועדו להתאימו לצרכי מידע אחרים מאלו שלשם נוצר, ועיקרו – השמטה, הוספה, המרה או העברת מקומם של פרטי מידע ברצף הטקסט. אולם להבדיל מסוגי שינוי נפוצים אחרים הנעשים במידע טקסטואלי – דוגמת קיטלוג, סיכום ותרגום – אשר כללי הפעולה בהם מוכתבים מראש או לפחות נחקרו בדיעבד – עקרונות ומגמות אפשריים בפעולת העיבוד, והעיבוד של טקסטים סיפוריים בפרט, כמעט שלא נבדקו, ואם נחקרו – הדבר נעשה בעיקר מן ההיבט החברתי, התרבותי, האידיאי או הפדגוגי, ולא מן ההיבט המידעי.

ניסיונו של מחקר זה ללמוד אילו פרטי מידע נוהגים אנשים להשמיט, להוסיף, להמיר או לשנות את סדרם ברצף המסופר בשעה שהם "מספרים מחדש" השתלשלות של התרחשויות המייצגת את המציאות – מבוסס על ההנחה שהנטייה להכניס שינויים בסיפור המסופר מחדש, היא נטייה קוגניטיבית אוניברסלית, המושפעת מהנחות אינטואיטיביות בדבר "מה חשוב" בסיפור ומה "פחות חשוב".

במסגרת ניסיון זה נבדקות ארבע השערות עיקריות:

א. יש סוגים של מידע סיפורי, קרי רכיבים סמנטיים, שבדרך כלל אין נוהגים להכניס בהם שינויים בעיבודו של טקסט סיפורי, ויש סוגי מידע סיפורי, קרי רכיבים סמנטיים אחרים, שהכנסת שינויים בהם בעיבודו של סיפור שכיחה ביותר.

ב. שאר הרכיבים הסמנטיים מצויים בין שני סוגי הקצה: "חסיני העיבוד" מחד גיסא וה"מועדים לעיבוד" מאידך גיסא, והם מעורבים בשינויי עיבוד במידות ביניים שונות.

ג. למעמדן של ישויות מבחינת מידרג המעמד הסיפורי – דמות ראשית, דמות משנית או דמות שולית – יש קשר לאופי השינויים המידעיים בהם מעורבים הרכיבים הסמנטיים שבהם הן קשורות: ככל שמעמדה של ישות המתוארת בעלילה נמוך יותר במידרג – שינויי המידע הקשורים בה גדולים יותר.

ד. מידת השינוי המידעי המירבי המקובלת בטקסט סיפורי מעובד לעומת טקסט המקור שעליו הוא מבוסס, ניתנת לתיאור באמצעות כמות השינויים המידעיים השונים ברכיבים הסמנטיים השונים בעיבודים סיפוריים מרובי שינויים במיוחד.

כלי המחקר בעבודה זו הוא ניתוח תוכן כמותי – השוואת עיבודים לטקסטים הסיפוריים המקוריים שעליהם הם מבוססים, תוך איתור וקידוד:

א. הרכיבים הסמנטיים השונים המעורבים בשינויים, דוגמת: ישויות, תכונות של ישויות, פעולות של ישויות, ציוני מקום, ציוני זמן;

ב. ארבעת סוגי השינויים המידעיים השונים: השמטה, הוספה, המרה, העברה;

ג. שלוש דרגות המעמד הסיפורי של ישויות הסיפור הקשורות ברכיבים הסמנטיים המעורבים בשינויים: דמות ראשית, דמות משנית, דמות שולית.

לקורפוס המחקר נבחרו טקסטים סיפוריים מובהקים, בעלי קירבה רבה לסיפורי העם הפשוטים, שהעלילה היא עיקרם ולא טכניקות ספרותיות מתוחכמות, ועל כן הם נוחים לבדיקת השתנותו של המידע העלילתי בין מקור לעיבוד: 19 אגדות של הנס כריסטיאן אנדרסן – 18 מהן בתרגום מדויק לעברית משפת המקור הדנית ו-1 בתרגום מדויק לעברית בתיווכו של תרגום גרמני – ו-161 תרגומים-עיבודים שלהן לעברית, ובסך הכל 180 טקסטים.

כדי לוודא את מהימנותו של כלי ניתוח התוכן במחקר, נערך מבחן הסכמה בין-שופטים: כ-10% מהתוכן הנבדק הועבר לבדיקתם של שני שופטים מומחים, ואלה קודדו את השינויים בין מקור לעיבוד על פי קטגוריות הניתוח ועקרונות הניתוח שנקבעו במחקר. השוואת תוצאות הקידוד של השניים – לאחר ניהול מו"מ בין השופטים אשר בעקבותיו הוכנסו כמה שינויים

